

Akademik Petar Strčić
Zagreb

HRVATSKI POVIJESNI KONTEKST MIROVNE KONFERENCIJE I UGOVORA U PARIZU (1946.-1947.)

Sažetak

Hrvati Istre te dijela Kvarnerskih otoka na Jadranskom moru do 1943. godine nikada nisu bili u sastavu neke od hrvatskih država, pa ni matice domovine, iako su općenito na hrvatskome prostoru prvi Slaveni, potom Hrvati, poznati upravo u Istri (akti Sv. Stolice, 599. i 600. godine). Ti Hrvati, uglavnom kmetovi, koloni i robovi, stoljećima su u vlasti romanskih, germanskih, ugarskih, potom talijanskih, njemačkih i mađarskih gospodara. Tako je i s dijelovima ostatka hrvatske te slovenske obale Jadrana. No, etnička svijest održala se čvrstom zahvaljujući sljedbenicima Sv. Ćirila i Metoda, staroslavenskoj/starohrvatskoj Službi Božjoj, hrvatskome pismu (glagoljici) i jeziku (čakavskom narječju), glagoljaškom kulturnom, pravnom i drugom temelju. Tako se razvijala i narodnosna, a u «vijeku nacija» i nacionalna moderna svijest. U tome 19. stoljeću, u ujedinenom apeninskom Savojskom Imperiju, nastaje iredentistički, velikotalijanski nacionalistički pokret; napose poseže za istočnom, hrvatskom i slovenskom obalom Jadrana. Iredenta se 20-ih godina 20. stoljeća uklapa u fašizam. – Antanta je 1915. pridobila Italiju da stupi u Prvi svjetski rat protiv svojih dotadašnjih saveznika, Beča i Berlina, obećavši joj i dijelove istočne obale Jadrana; no, Rim nije tražio, primjerice, i tadašnju Rijeku. Obala 1918. ulazi u sastav Države Hrvata i Slovenaca (sjedište u Zagrebu), tada formirane u dijelu raspadnute Austro-Ugarske, ali Kraljevina Italija okupira dio te obale. Ugovorima s Kr. SHS (sjedište je u Beogradu). Kr. Italija dobiva dijelove hrvatske i slovenske obale (pa i Rijeku). Stalna je represija vladala i u «liberalnoj» i fašističkoj Kr. Italiji, kao i nasilni egzodus svih Austri-janaca, Čeha, Mađara, Slovaka i stotinjak tisuća Hrvata i Slovenaca. – U Drugome svjetskom ratu i na obali se razvija antifašistički pokret, pod vodstvom KP Hrvatske (dijela KP Jugoslavije). Pokret u Slovenskom primorju i Hrvatskoj Istri, u trenutcima kapitulacije Kr. Italije 1943., donosi odluku o sjedinjenju s maticama domovinama Slovenijom i Hrvatskom. – Vojna pobjeda 1945. i javno izražena volja apsolutno većinskoga hrvatskog i slovenskog pučanstva u «hladnome ratu» velikih sila svjetske pobjedničke antifašističke koalicije nisu bile dovoljne da dotadašnji rimski krajevi pripadnu antifašističkoj Jugosla-

viji, i u okviru nje maticama domovinama – federalnim republikama. Tek na pariškoj Mirovnoj konferenciji 1946.-1947. zapadne velike sile iznenada prestaju podržavati Republiku Italiju i priklanjaju se FNR Jugoslaviji. Možda je ta promjena bila zbog saznanja da Tito nije Staljinov kvisling, što je i potvrđeno 1948. u javnome sukobu Moskva-Beograd. U međuvremenu, zbog djelovanja staljinista, znatan dio Talijana i Hrvata s obale krenuo je u egzodus. Ugovorima u Parizu sva sporna hrvatska obala prepuštena je Jugoslaviji, tj. Hrvatskoj, ali ne i sva slovenska, pa tako ni Trst. Stanje je potvrđeno 1954. i 1975. ugovorima između Beograda i Rima. – Iz Republike Italije i danas se poseže za istočnom obalom Jadrana, očito hrvatskom i slovenskom, ali ne i, primjerice, za očito talijanskim kantonom u Švicarskoj.

Ključne riječi: Hrvatska obala Jadrana, povijest, Pariška mirovna konferencija i ugovori (1946.-1947.)

1.

Konstatiram:¹ najznačajniji povijesni događaj, koji je od dugoročne vrijednosti u mirnodopskome razdoblju života Hrvata, Slovenaca i Talijana u 20. stoljeću, Pariška je mirovna konferencija 1946. godine (29. srpnja – 15. listopada), koju je svjetska antifašistička pobjednička koalicija održala s poraženim osovinskim državama. Jednako su značajni i Pariški mirovni ugovori sljedeće godine (stupili su na snagu 10. veljače), koji su bili njezin rezultat.

Što se tiče odnosa na Jadranskome moru, Ugovori su sadržajno prihvaćeni, naravno, onako kako su to htjele četiri velike sile, Francuska, SAD, SSSR i Velika Britanija. Radilo se o odnosu prema Republici Italiji, jer se ona sama smatrala, a i drugi su je držali, slijednicom poražene osovinske, odnosno fašističke savojske Kr. Italije koja je od 1918. godine držala dijelove hrvatske i slovenske obale te, na drugoj strani, o odnosu prema FNR Jugoslaviji kao državi nastaloj u Drugome svjetskom ratu, u okviru antifašističke svjetske pobjedničke koalicije, slijednici nestale karađorđevićevske Kr. Jugoslavije.

Prihvaćen je francuski prijedlog, ali tako da su manji dijelovi dvije dotadašnje zone, inače hrvatski i slovenski kraj, od 1945. godine pod angloameričkom i jugoslavenskom vojnom upravom, sada pretvoreni u državicu Slobodni Teritorij Trsta.

¹ Ovaj je članak ponešto dopunjeno i prošireno priopćenje na međunarodnome znanstvenom skupu «Pariška mirovna konferencija i Ugovor o miru s Italijom (1946-1947)», koji su Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti te Slovenska akademija znanosti in umetnosti u HAZU priredili 7. i 8. prosinca 2007. u Zagrebu; referat je pročitan 7. prosinca kao treće uvodno priopćenje.

2.

Ponavljam, namjerno: 10. veljače 1947. u Parizu se odvijao kapitalan povijesni događaj. Posljedice su bile veoma dugoročne, i to u mirnodopskome razdoblju života tri susjedne države i sva tri naroda u njima. Potom su Ugovori osnaženi i Londonskim memorandumom 1954., kada je ukinuta i podijeljena nezaživljena državica Slobodni Teritorij Trsta, te završnim Osimskim sporazumima 1975. godine između obje jadranske države. U međuvremenu, dobrosusjedski odnosi odvijaju se tako uspješno, da od 60-ih godina granica postaje jedna od najotvorenijih u Europi uopće, iako se iredentistički, velikotalijanski nacionalistički krugovi nisu smirili. Štoviše, u Italiji djeluju i poglavarstva pojedinih gradova s istočne obale Jadrana, a kreće i veoma bogat literarni i drugi neiredentistički život.

Time su u cjelini ostvareni svi hrvatski nacionalni prostorni interesi na Jadranu u odnosu prema apeninskoj državi, ali ne i slovenski, ni na Jadranu, ni na kopnu.

Te Odluke iz Pariza na međunarodnome pravnom planu važe, eto, već punih šest desetljeća, kao i potonji sporazumi. Štoviše, sadržaji tih akata ulaze među najstabilnije pravne, državne dokumente na Mediteranu uopće, pa i u ostatku Europe. Jer, prema tim Ugovorima, Republika Italija, rekosmo, kao sljednica Savojske Monarhije, koja se od svoga formiranja u 19. stoljeću smatrala slijednicom antičkoga Rimskog Carstva i srednjo-novovjekovne Mletačke Republike, godine 1947. definitivno je izgubila hrvatska istočnojadranska obalna i kopnena područja, okupirana 1918., u trenucima kada se raspada Austro-Ugarska i već postoji Država SHS (sjedište u Zagreb), te 1941. godine, dodatni prostori, u trenucima osovinske okupacije Kr. Jugoslavije, a u razdobljima poslije 1947. godine definirane su i međudržavne granice na moru.

Odluke su pritom znatno utjecale i na definiranje unutarnjih jugoslavenskih republičkih granica, u ovom slučaju između jugoslavenskih federalnih jedinica Hrvatske i Slovenije, pa i nacionalnih međa, i to uglavnom onako kako su se predstavnici antifašističkoga Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a) Hrvatske i Slovenije, pod vodstvom KP Hrvatske i KP Slovenije (u okviru KP Jugoslavije), dogovorili još u ratu. Tek nakon raspada SFRJ 90-ih godina 20. stoljeća i tadašnjega osamostaljenja njezine dvije socijalističke republike u države Hrvatsku i Sloveniju, u Sloveniji se počinje postavljati pitanje o ponovnom uređenju dijelova državne granice na kopnu i na moru.

3.

Što se tiče Hrvata, prvi put u njihovom tisućljetnom životu, i to u njihovoj konačnoj domovini nakon doseljenja s Istoka na prijelazu iz razdoblja antike

u srednji vijek, na dijelu sadašnjega njihova nacionalnoga prostora u južnoj Europi i na Balkanskom poluotoku (na istočnoj obali Jadrana), godine 1947. zaokružena je njihova nacionalna, a time i državna, granica na najvećem dijelu Jadranskoga mora; jer, i prva hrvatska država u obliku kneževine/kraljevine formirana je upravo na dijelu toga istog obalnog prostora, i to sa središtem na južnohrvatskoj, dalmatinskoj obali.

Ta granica na moru, u odnosu prema susjednoj, prekojadranskoj Republici Italiji, jedina je državnopravno i međunarodnopravno i danas nesporna, i to u odnosu na druge tri državne granice na moru (prema Crnoj Gori, Sloveniji te Bosni i Hercegovini), te na tri kopnene državne međe (prema Sloveniji, Srbiji te Bosni i Hercegovini, no ne i prema Mađarskoj), oko kojih se postavlja pitanja (nakon raspada SFRJ i trajanja velikosrpske/neočetničke oružane agresije i na Republiku Hrvatsku).

To je i prvi put u povijesti Hrvata, da su, iako stoljećima konstantno u apsolutnoj većini i u Istri, u nekadašnjoj Rijeci i na većem dijelu Kvarnerskih otoka te na dijelu područja Dalmacije, godine 1947. konačno, međunarodnopravno i državnopravno ušli u sastav onakve matice domovine Hrvatske, kakva se formirala i kakvu su prihvatili svi Hrvati kroz 19. stoljeće, u tome «vijeku nacija». No, pariške Odluke odnosile su se i na neke druge dijelove Kvarnerskoga primorja te Dalmacije, tj. na (tadašnju) Rijeku i Zadar, te na neke kvarnerske i dalmatinske otoke, koji su također znali i duže vremena biti u posjedu vladajućih skupina Romana, potonjih Talijana, s Apeninskoga poluotoka.

4.

I još nešto: preko Jadrana, na Apeninskome poluotoku, namjerno se ili nehotice zaboravljalo, pa se i danas zaboravlja, čak među znanstvenicima i stručnjacima, što je veoma iznenađujuće, ono što je nepoznati pisac/pisar u sjedištu same Sv. Stolice u Rimu, u današnjemu Vatikanu 599. godine, prvi zabilježio, a sam papa Grgur I. Veliki sljedeće, 600. godine u pismu solinskome biskupu Maksimu u Dalmaciju javio – da su se prvi Slaveni pojavili u Istri.

Dakle, na potonjem, današnjem sveopćem hrvatskom prostoru, i u Hrvatskoj i izvan nje, Slaveni su prvi put zabilježeni upravo u Istri. A od tih Slavena ovdje su se profilirali, upravo ili samo, Hrvati te na sjeveru Istarskoga poluotoka i Slovenci.

Štoviše, najvjerojatnije su se upravo tu, na Istarskome poluotoku, u hrvatskoj i slovenskoj sredini, prvi put pojavili i glagoljaši, učenici svete solunske braće Ćirila i Metoda, vjerojatno prognanici iz Moravske. A upravo su staroslavenska, točnije rečeno, starohrvatska Služba Božja i prvo hrvatsko pismo, glagoljica, te prvi hrvatski jezik čakavskoga narječja, apsolutno bitni

za održanje etničke, narodnosne te, na kraju, nacionalne svijesti Hrvata Istre, Kvarnerskoga primorja i sjeverne Dalmacije. Ponavljam: sve to i usprkos tome što veći dio sjevernoga hrvatskog Primorja nikada do 20. stoljeća nije bio u okviru niti jedne hrvatske države. Iako su tu i etnički i narodnosno i nacionalno Hrvati, koji su stalno u apsolutnoj većini stanovništva, bili najugroženiji na cijelome hrvatskome prostoru, taj se temelj, hrvatsko glagoljanje, održao do danas, dok je posvuda drugdje, i to ne samo u Hrvatskoj, već i u cijelome slavenskome svijetu, listom nestao.

Štoviše, potpuno se smetnulo s uma i to da su i Slovenci na tome istarskom području, pa i sjeverno od njega, u Dolini, također bili glagoljaši; štoviše, tu je dugo vremena bilo i Hrvata. Tako su, u tom povremenome sjedištu nedalekoga tršćanskoga biskupa službovali i hrvatski svećenici, među njima i pop Augustin Bozanić 1554. godine, iz obitelji današnjega kardinala, zagrebačkog nadbiskupa i metropolita, mons. Josipa Bozanića, potpredsjednika europske Biskupske konferencije, koji je iz Vrbnika na otoku Krku, najznačajnijeg glagoljaškog centra na svijetu, tada i danas. No, taj glagoljaški slovensko-hrvatski kraj, uz samu talijansko-slovensku državnu među, kao San Dorlingo della Valle pripao je Italiji pa je i danas njezin. Međutim, zato donedavno, koliko mi je poznato, jedina *Glagoljaška ulica* na svijetu nije se nalazila u najdugovječnijem, tisućljetnom, trajnom i danas, glagoljaškom uporištu i pohranilištu vrela i drugoga materijala na svijetu, na krčkoj Boduliji autora ovoga članka, već u – Koprju. Pa neka je Slovencima i na tome velika čast!

Dakle, bila je potrebna samo jedna jedina međunarodnopravna i državna potvrda apsolutno činjeničnoga stanja, da tisućugodišnja hrvatska etnička te stalno živa nacionalna svijest na sjeverozapadnoj obali primorja Hrvatske (ili Hrvatskoga primorja cijele Republike Hrvatske), na obali sjeverne Dalmacije, Kvarnerskog primorja i Istre, koja je upravo stalno na udaru vladajućih struktura Romana, ali i Germana i Ugra te u novije doba i velikosrpske opcije, danas definitivno prestane biti ugrožena.

5.

Zanimljivo je da 1946.-1947., ni dugo kasnije, presudnu ulogu više nije igrao stotinu godina snažan i silovit iredentistički, velikotalijanski nacionalistički pokret, nastao u 19. stoljeću u Italiji, uperen u prvome redu prema istочноj, dakle hrvatskoj i slovenskoj obali Jadrana, na kojoj živi malo Talijana, pa i pored toga što se veoma skladno 20-ih godina 20. stoljeća inkorporirao i na-stavio «plodno» rasti u državnome sistemu i društvenom sustavu savoj-ske Kr. Italije. Jer, 1866. godine kod hrvatskoga otoka Visa u Dalmaciji vojno-

pomorski je slomljen prvi i posljednji pokušaj Savojskog Imperija, sve do 1918. godine, da vojno prijeđe na istočnu obalu Jadrana; a to se dogodilo stoga jer su u habsburškoj pomorskoj pobjedničkoj vojnoj floti vojnici gotovo isključivo bili hrvatski mornari s istočne obale Jadrana, koji su već imali razvijenu hrvatsku narodnosnu svijest.

U 20. stoljeću više nije bila bitna uloga niti pangermanske ideologije/težnje za stvaranjem Reicha od Baltika do Jadrana (također nikla u 19. stoljeću), što se na hrvatskome i slovenskom teritoriju praktično ostvarilo samo u kratkome razdoblju okupacije od 1943. do 1945., u vojno-političkoj jedinici nacističke Njemačke s centrom u Trstu.

Sasvim je iščezla i velikohrvatska nacionalistička opcija, koja se najvećega dijela hrvatskih jadranskih područja, pisanim dokumentom ravno prije 80 godina, 1927. i u samome Rimu, službeno odrekla u korist fašističke Kr. Italije; ali i kao naknadna, ustaška/kvislinška, ostala je marginalna općenito i kasnije, u Drugome svjetskom ratu, stalno, bez ikakva praktičnoga ostvarenja.

No, zato je na pariške Odluke znatno utjecao «hladni rat» između antifašističkih pobjedničkih savezničkih velesila, između Zapada i Istoka, o čemu živo svjedoči i sudionik te Konferencije u Parizu, ekonomski znanstvenik i sveučilišni profesor u Kr. Jugoslaviji, dr. sc. Mijo Mirković, u javnosti gotovo poznatiji kao književnik Mate Balota iz Istre; a taj je potonji akademik, čak i glavni tajnik Akademije u Zagrebu, upravo u Parizu otkrio da već traje jugoslavensko-sovjetski sukob.

6.

S tim u vezi postavljam nekoliko sljedećih, intrigantnih pitanja, na koje do sada nije dala odgovore niti jedna zainteresirana (čak ni znanstvena) historiografija.

Dakle: kad je do toga saznanja mogao doći jedan znanstvenik, doduše ekonomist te književnik/umjetnik, je li moguće da obavještajne, dakle profesionalne državne službe zapadnih velesila saveznica, nisu već tada znale za taj sukob? Je li moguće da su se postupno uvjeravale i upravo tada definitivno uvjerile da Tito ipak nije Staljinov kvisling? Da njegova zaista neosporno velika vojna snaga – koja se nalazila i na samoj granici prema Italiji – ipak nije uperena u korist širenja sovjetskoga utjecaja i na sjevernu Italiju, ili prisvajanja čak i cijele te zemlje, već da želi samo tobožnje njezine, a zapravo nepobitno hrvatske i slovenske krajeve? Jesu li, stoga, svoju javnu podršku Republici Italiji 1945. godine, iako je slijednica poražene fašističke Kr. Italije, iznenađujuće odjednom, ali ipak, zapadne velesile na kraju uskratile? Pa iako su i vojno u rukama imali znatan dio čak i hrvatske Istre, uključivši Pulu, pa i

dio slovenskoga prostora? Je li to ipak bilo političko kupovanje naklonosti nove Jugoslavije koja će se uskoro zaista približiti Zapadu i u potpunosti otvoriti njemu, a zatvoriti prema Istoku?

Jer, u međuvremenu, napose s dolaskom Crvene Armije kao oslobodilačke u istočne krajeve Jugoslavije, već 1944. godine i u tim se, primorskim krajevima naglije, rekosmo, bude staljinisti i u KPH, kao dijelu KPJ, što se zanemaruje u hrvatskoj historiografiji. A njima, pak, kao nekada staljinistima u SSSR-u kao očitim pobjednicima već u 20-im godinama, od 1944. godine nisu više potrebni «suputnici», tj. građani, imućni seljaci, svećenstvo itd. A ovdje, u Istri i drugdje na obali, nisu im bili potrebni ni autohtoni, ni u međuraću doseljeni Talijani, iako je i njihov znatan broj sudjelovao na strani antifašističkih Hrvata u Narodnooslobodilačkoj borbi i protiv (za jedne) udaljene i (za druge) neposredne domovine, ali u rukama nacista i fašista te postfašističke, ali čvrsto iredentističke Kr. Italije.

Štoviše, naglašavamo: naši Talijani – kako ih je u 19. stoljeću nazivao već i dr. Matko Laginja, «otac Hrvatske Istre» i veoma blizak suradnik i Slovenaca – upravo 1944. godine masovnije ulaze u NOP, a to više nije vrijeme fašističke, već «kapitulirane» Kr. Italije te njemačko-nacističke okupacije i njihove nove kvislinške, sjeveroapeninske fašističke «države». Ali, usprkos jasnoj situaciji, djelatnost tih staljinista i u Istri ide protiv interesa apsolutno većinskoga hrvatskog pučanstva te se, primjerice, ogleda napose u zlu, u pretvaranju tisuća čak i autohtonih, naših Talijana, ali i brojnih Hrvata u ezule, tjerajući ih u egzodus. To, dakako, svesrdno koristi Rim, ali ipak bez uspjeha u svoju korist na strani zapadnih saveznika. Zašto?

Na pitanje i o tome *zašto* još nije odgovoreno u talijanskoj, a ni u hrvatskoj i slovenskoj historiografiji, u zaista opsežnoj literaturi o tadašnjim hrvatskim i slovenskim odnosima prema Italiji, što je zaista začuđujuće. Pa će, možda, i ove autorove riječi biti poticaj za istraživanje toga, bez sumnje kapitalnoga problema.

7.

U svemu su, dakle, morali biti bitni sasvim realni, praktični činitelji. A njih najbitnijih i osnovnih ima samo četiri; to su apsolutno većinski hrvatski puk, čista vojna pobjeda NOP-a 1945., velika tadašnja jugoslavenska vojna snaga i «hladni rat» između velikih sila.

A sve to pak, znači da se moramo podsjetiti da se Istra u oslobodilački ustanak uključila već 1941. godine, iako u njoj do 1943. nema komunističkog pokreta, ni hrvatskoga ni talijanskoga, i to zbog veoma dobro organiziranoga snažnog kraljevsko-fašističkog vojnog, policijskog i stranačkog silovitog pritiska i dobro organizirane kontrole.

Ipak se Istra već 1941. godine uključila u NOP i NOR, pa i usprkos tome što je staljinistički dio vrha NOP-a Hrvatske baš te, 1941., čak i oštro zabranio prelijevanje antiokupatorskoga ustanka preko dotadašnje državne jugoslavensko-talijanske međe na Rječini (usred današnje Rijeke), držeći da je prostor zapadno od nje – u skladu sa staljinističkim kominternovskim propozicijama – samo u ingerenciji KP Italije. Pa i bez obzira na to što je KP Italije ovdje već u međuraću gotovo u cjelini razbijena, vodstvo je staljinističko i boravi u Moskvi, a KP Hrvatske (u okviru KPJ) ni nema. Tako, primjerice, nakon Prvoga svjetskog rata, u vrijeme postojanja «samostalne» Riječke Države, na njezinu području nisu djelovali članovi partija iz Italije i Jugoslavije, već je morala biti osnovana «samostalna» KP Rijeke (koja se nakon 1924. godine priključila u KP Italije, kada se ta Država uklopila u Kr. Italiju). No, usprkos tome, pokret pod vodstvom hrvatskih članova KPH, povratnika iz ezulstva, ipak kreće u život već te iste, 1941. godine.

Stoga nije čudno ni to da je najviše tijelo NOP-a u sustavu antifašističke, naravno hrvatske vlasti, koju aktivno podržavaju i pojedini Talijani - Okružni Narodnooslobodilački odbor za Istru u rujnu 1943. mogao je samovoljno, bez znanja ne samo vrhova hrvatskoga, već i jugoslavenskoga NOP-a uopće, donijeti znamenitu, kapitalno/povijesnu odluku o odvajanju hrvatske Istre od Kr. Italije, i to o sjedinjenju s maticom domovinom Hrvatskom.

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, kao vrhovno tijelo nove Hrvatske, doduše ne i istoga trena te s malo oklijevanja, ipak nije poništilo tu, za dio njegova članstva iznenađujuću, odluku; štoviše, bila je i poticaj da vrh toga ZAVNOH-a svojom odlukom proširi suštinu pazinskoga akta i na druge hrvatske obalne prostore. Nema sumnje da je na to utjecao i predsjednik ZAVNOH-a, znameniti i prezaslужni hrvatski književnik Vladimir Nazor, koji je desetljećima službovao i književno stvarao u Istri i Kvarnerskom primorju, a bio je iz također ugroženoga dalmatinskoga primorja Hrvatske: ta, dovoljno je spomenuti njegovu preznamenitu poemu o istarskome *Velom Joži*. Međutim, desetak dana kasnije NOP Istre ipak je morao započeti svojevrstan «popravak» te ponešto drukčije stilizirati novu odluku. Potom je te odluke potvrdilo središnje tijelo nove Jugoslavije (AVNOJ).

Odluke su odjeknule na vrlo širokom području, kao i slične odluke u Slovenskome primorju o njegovu sjedinjenju s maticom domovinom Slovenijom, jer to su, uz ostalo, bile i prve odluke u osovinskoj Europi o tome da se netko izdvaja iz neke od dotadašnjih ili tadanjih članica nacifašističke Europe. No, ipak nisu bitnije mogle utjecati i na Odluke u Parizu, iz već ranije navedenih, «hladnoratovskih» razloga. Zato je, pak, na njih utjecao utisak one nepobitne, čiste i velike vojne antifašističke oslobodilačke pobjede (koja se u

svome sadržaju očito manifestirala i kao nacionalna) svibnja 1945., napose sublimirane u «Riječkoj» i «Tršćanskoj bitki», u kojima su svesrdno i upravo masovno sudjelovali i Hrvati tih najugroženijih krajeva, uključivši i građane te imućne seljake, kao i gotovo cjelokupno svećenstvo, pa i znatan broj naših Talijana. No, treba istaknuti i to da su u tim vojnim jedinicama NOV-a Hrvatske, odnosno JA, napose sudjelovale jedinice iz južne Hrvatske s vojnicima iz raznih krajeva Dalmacije. Ipak, čak ni ta apsolutno čista vojna pobjeda nad njemačko-nacističkim okupatorom, kao i nad njegovim kvislinzima koji su stigli ovamo u bijegu iz raznih krajeva propale Jugoslavije i ostalih područja Balkana (talijanski fašisti, hrvatske ustaše, srpski četnici/mihailovićevci, nedićevci, ljotićeveci i dr., sovjetski vlasovljeski, čerkeski, turkeštanski i drugi kvislinzi), u prvim trenucima mira ipak nije bila dostatna.

8.

Trebamo na tren zastati i upozoriti na susret Winstona Churchila i Josipa Broza Tita 1944. godine u Caserti kod Napulja koji je u historiografiji relativno zanemaren.

To je, naime, bio Titov prvi izlaz iz Jugoslavije u svijet od kraja 30-ih godina kada je posjetio Moskvu. Kako bi se na temelju sadržaja literature i raznih izjava moglo zaključiti o prosovjetskom stajalištu NOP-a, za očekivati je bilo da Tito najprije posjeti «svoga» Staljina, međutim, taj Zagorec najprije kreće na Zapad. I to čak u posjet jednoga od tadašnjih trojice voditelja svjetske antifašističke koalicije (Staljin, Roosewelt, Churchill), prononsiranoga kolonijalista i antikomunista, ali i veoma realnoga političara svjetskih kvaliteta.

Britanski i jugoslavenski zapisnici o susretu sačuvani su, objavljeni i komentirani, ali njihov sadržaj u historiografiji znanstveno nije uzet u obzir onako kako zaslužuju zbog svoje velike povijesne vrijednosti. Štoviše, od kapitalne su vrijednosti, barem što se tiče Titove uloge. Naime, on je, uz ostalo, sjajno branio jugoslavensku, konkretno hrvatsku i slovensku nacionalnu opciju u odnosu prema Italiji. Čini se da se upravo tada sam Churchill u nekoj mjeri pokolebao. Tome su pridonijela i pisma njegova sina, kao i sam potonji razgovor oca i sina koji je posjetio teritorij NOP-a Hrvatske. Nije naodmet spomenuti i to da se mladi Churchill sreo i s dr. Antonom Mandićem, Istraninom, koji nije bio komunist niti član neke KP, već stari, austrougarski i karadževićevski jugoslavenski političar, imućan građanin koji se glatko opredijelio za antifašistički NOP i tegoban život u «šumi», već i stoga što je bio iz stare hrvatske vodeće obitelji u istarskome hrvatskom narodnom preporodu i političkome pokretu u 19. i 20. stoljeću. Nema sumnje u to da je i tajnik predsjednika emigrantske kraljevske Jugoslavenske vlade i dr. Ivana Šubašića,

ministra vanjskih poslova Titove Vlade, znatno utjecao na sazrijevanje drukčija stajališta zapadnih sila. Bio je to Istranin Dragovan Šepić, profesionalni kraljevsko-jugoslavenski diplomat, francuski diplomant, također iz stare hrvatske preporodne obitelji.

9.

Rekosmo: tada, godine 1945., u vezi s već snažno zahuktalim «hladnim ratom», u doba kada Sovjeti i oružano drže znatan dio istočne Europe, tadašnji su zapadni jugoslavensko-antifašistički saveznici bili uvjereni da je i Tito tek običan Staljinov kvisling koji radi samo na širenju sovjetske vlasti ili neposrednoga utjecaja Moskve i u Italiju, te možda čak i na njezinu prisvajanju i svrstavanju u sovjetski, istočni blok zemalja. Stoga su zapadne velesile činile sve u korist nove vladajuće strukture poražene Italije, koja se lišava čak i profašističke savojske kraljevske dinastije i pretvara državu u republiku. Dakle, sada se trebalo boriti i na diplomatskome polju.

Trebalo je i stoga prikupiti vjerodostojne demografske stare i tadašnje podatke te pisane, povijesne dokaze, i potom sa svime time doći u Pariz pokušati dokazati činjenično stanje. Ali, po starome hrvatskom nonšalantnom običaju, kad se radi o znanosti i kulturi čak i u presudnim vremenima, sa znatnim se zakašnjenjem postupalo u odnosu na ono što su već organizirano pripremali Slovenci. Ipak se, konačno, i u Hrvatskoj krenulo u taj iznimno važan posao. Jer, naime, pripadnici slovenskoga NOP-a u istoj situaciji već su se u jeku rata prihvatili posla marljivo, seriozno i studiozno, znajući što ih čeka u mirnodopskoj situaciji, kad će se i naknadno krojiti državne i nacionalne i druge granice, bez obzira na konkretnu vojnu situaciju. No, konačno, i vodstvo hrvatske federalne jugoslavenske države užurbano je, netom po završetku ratnih operacija, već u istome svibnju 1945. prihvatilo prijedloge nekoliko znanstvenika i stručnjaka te osnovalo Jadranski institut u Sušaku; Vlada je, naime, shvatila da ga ne može osnovati preko Rječine u tadašnjoj, očito, spornoj, Rijeci; no, Institut je stvarno djelovao u Zagrebu. I to zahvaljujući njegovim više nego plodnim suradnicima koji su i rodoljubno i profesionalno zaista u kratko vrijeme obavili nevjerojatno opsežan i odgovoran posao te učinili maksimalno sve što su mogli – prikupili su veoma opsežan, vjerodostojan materijal koji je jasno i glatko potvrdio sve ono što su i same savezničke komisije doznale na samome terenu, i čiji se materijal također kao kapitalan dokaz našao u Parizu.

Dakako, svesrdno je pripomoglo i na stotine angažiranih anonimaca na samome spornome području, kao i cjelokupno hrvatsko istarsko svećenstvo na čelu s dr. Božom Milanovićem iz same Istre, te izvanredno dobro orga-

nizirana Vojna komanda na čelu s Većeslavom Holjevcem iz karlovačkoga područja, dotadašnjega komandanta Zagreba. Radili su brojni i tada veoma ugledni sveučilišni profesori, znanstvenici, književnici i drugi, pa i akademici i novinari, kao i oni koji su sve to postali kasnije.

Tako je dio najvažnije arhivske osnovice, na sreću za sve te međunarodnopravno sporne krajeve, a također, napose, i za povijesnu i drugu znanost, pribrao tada smijenjeni, već spomenuti tajnik kabineta predsjednika emigrantske kraljevske Jugoslavenske vlade i ministra vanjskih poslova zajedničke Vlade, dr. Ivana Šubašića. Bio je to Dragovan Šepić iz Istre, potonji akademik hrvatske Akademije i sveučilišni profesor u Zagrebu. Tu su se našli okupljeni i drugi, napose potonji akademici te sveučilišni profesori i pisci, među njima i veoma ugledni Antun Barac, Milan Marjanović, Mijo Mirković, Josip Roglić, Matko Rojnić, Petar Skok iz Istre i izvan nje, pa tako i zaslužni publicist i novinar Ive Mihovilović te mnogi drugi. A Jadranski institut, koji je od 1948. godine u Akademijinom okviru, i danas plodno djeluje u organizacijskome obliku kao dvije Akademijine institucije, Jadranski zavod u Zagrebu te Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci, s Radnom jedinicom u Puli.

10.

Treba dodati i nešto posebno, specifično i više nego pohvalno za sve hrvatske primorske krajeve, napose one «sporne».

Zaista je u svakome pogledu položaj Hrvata pod neposrednom romanjskom, pa talijanskom srednjovjekovnom i novovjekovnom upravom (do kraja 18. stoljeća) Mlečića, pa Rima (od 1918. do 1943) bio težak. Ali, usprkos tome, nema odbacivanja onoga dugoga niza divnih stečevina latinske, romanske i talijanske civilizacije, napose veoma bogatoga kulturnog i sličnog naslijeđa, kamenoga, rukopisnog, tiskanog i dr., s kojim se primorska Hrvatska i danas susreće, čuva ga i njeguje, izlaže svjetskoj javnosti te se njime stalno i ponosi.

Mnogi su od nas, štoviše, i autor ovoga članka, znatnim dijelom odgojeni i na temeljima divnoga latiniteta.

Treba naglasiti i još nešto: uz teško ugrožene Hrvate ostali su brojni naši Talijani, čak i u vrijeme Mirovne konferencije i donošenja Odluka u Parizu. Štoviše, i u teška staljinistička vremena te vremena ezulstva za naše Talijane, ali i za brojne Hrvate, neki su Talijani za to doba učinili čak i nevjerojatan, suprotan korak – iz svoje Italije došli su na istočnu obalu Jadrana i trajno tu ostali; tako je, primjerice, iz roditeljske okolice Napulja stigao tada mladi Giacomo Scotti koji se upravo na istočnoj, hrvatskoj obali Jadrana, u Rijeci razvio u veoma značajnoga i zaslužnoga talijanskoga, a time i hrvatskoga književnika/umjetnika od međunarodnog značenja.

Ali, zaista su druga stvar iredentizam, a potom fašizam, talijanaško-talijanska vladajuća struktura, nasilna denacionalizacija i tjeranje u ezulstvo stotinjak tisuća Hrvata i Slovenaca iz njihova tisućgodišnjega zavičaja u međuraću, zatim koncentracijski i drugi logori za njih u Italiji, te novi, veliki logori u Drugome svjetskom ratu na dodatno okupiranome području Hrvatske (najveći je za Hrvate, Slovence i Židove bio na hrvatskome otoku Rabu). Dakako, iredentisti i neofašisti s prekojadranskoga prostora morali su se pomiriti s gubitkom afričkih kolonija i europskih okupiranih zemalja, npr., Etiopije, Libije, Albanije, Grčke, itd., a odavno i s gubitkom državnoga talijanskog kantona u Švicarskoj u cjelini. Ali, zato se nikada nisu pomirili i s gubitkom istočno-jadranskoga hrvatskog i slovenskog obalnog prostora, do čega je konačno došlo međunarodnopravnim Odlukama niza država u Parizu 1947. godine. Na tom je prostoru živio, a i danas živi, mali broj Talijana.

Štoviše, datum Odluka, 10. veljače 1947., proglašen je u Republici Italiji čak i nacionalnim danom žalosnoga sjećanja; no, na suprotnoj strani Jadrana, u Hrvatskoj, postoji mišljenje da se taj dan proglasi danom nacionalne zahvalnosti. Štoviše, i pojedini pripadnici najviših državnih struktura povremeno istupe s proiredentističkim, čak i otvorenim političkim izjavama pa su se u 21. stoljeću usudili reći, čak i s nevjerojatnom konstatacijom, da su – «Slavi krvožedni» (!). To su hrvatski političari i novinari zbog svoga očitoga (nevjerojatnog) povijesnog neznanja preveli sa «Slaveni», što se, dakako, nije dogodilo i u Sloveniji.

No, u Italiji nisu rekli da su «krvožedni Slavi» Rusi, Srbi, Ukrajinci i drugi Slaveni; jer, to su za Italiju časni narodi. «Krvožedni Slavi» su već od 19. stoljeća, naglašavamo, samo barbarski, privremeni dotepenci u talijanske istočno-jadranske obalne krajeve i nasilnici, dakle samo Hrvati i Slovenci, te je samo dio njih vrijedan da i ostane ovdje, ali tek kao «ščavi» i «ščavuni», tj. robovi, i «boduli», tj. pseta. A robovi i psi, dakako, nemaju ni svoga jezika (u drugoj polovici 19. stoljeća nadležno upravljajuće talijansko tijelo u središnjoj Istri, u Pazinu, odbilo je primiti dopis župnika iz susjednoga Žminja na hrvatskome jeziku, jer je, kako rekoše, napisan na srpskome jeziku). Imaju tek nekakvu pogansku staroslavensku/starohrvatsku Službu Božju, pišu nekakvom glagoljicom i govore nekakvim hrvatskim jezikom, čakavskoga narječja. Dakle, ne služe se nekim uljuđenim, civiliziranim jezikom i pismom. To što je grad Zadar u Dalmaciji u srednjem vijeku prvi posjet jednoga Sv. Oca dočekaao na tom jeziku «divljaka», te se tu i u počecima 19. stoljeća njime govorilo i pjevalo, ništa nije značilo za iredentiste i kasnije fašiste.

11.

No, što je – tu je. A šest desetljeća ipak je više nego dostatno dug period da se sa sigurnošću može potvrditi ono što se osjeća i u pismu pape Grgura I. Velikoga u zaista davnoj 600. godini s podatkom o prvim Slavenima na cijelome potonjem i današnjem hrvatskom prostoru, i to upravo u Istri; a kako tada nije bilo telefona, interneta i e-maila, vijest je iz Istre do Rima morala putovati puno duže; usto, i na zaseban je način zabilježeno da su došljaci tu već duže vremena, jer inače ih nema smisla spominjati u dva navrata. (Da su tu boravili, npr., i Langobardi, dugo vremena smo znali tek po njihovoj riječi *brajda*). Jer, ti Slaveni nisu, kao toliki drugi prije njih, bili samo prolaznici ili iščezli «barbari», već su se tu trajno zadržali čak kao apsolutna većina stanovništva, pa čak i u svakidašnjem, stalnom prijateljstvu s našim Talijanima koji su u apsolutnoj manjini bili i nekada i danas. Štoviše, upravo su se ovdje iz tih Slavena profilirali Hrvati i – na sjeveru Istarskoga poluotoka – Slovenci.

Ponavljam: to su prvi Hrvati za koje znamo na cijelome hrvatskome nacionalnom prostoru u Hrvatskoj, pa i na onima izvan nje, za koja držimo da su također hrvatski. No, ipak je trebalo čak 1347 godina nakon papinih riječi upravo u Rimu, da se ti primorski krajevi, u kojima je stalno bila apsolutna hrvatska većina puka, iako nikada nisu bili u okviru neke hrvatske države sve do 1943. godine, definitivno inkorporiraju, dakle, prvi put u povijesti utjelove, u maticu domovinu Hrvatsku. To je, konačno, 1947. godine i međunarodnopravno i državopravno priznala svjetska zajednica, a potvrdio je i Rim.

Upravo je takva situacija ostala jasna i čista čak sve do danas, šest desetljeća kasnije, usprkos povremenih, rekosmo, javnih posezanja, čak i s apeninskih vrhova, za očito hrvatskom i slovenskom istočnojadranskom obalom.

Summary

Croatian Historical Context of the Paris Peace Conference and Treaties (1946-1947)

The Croats from Istria and the part of the Kvarner Islands on the Adriatic Sea had never until 1943 been a constituent part of any Croatian state, not even of their native homeland, even though, in general, the first Slavs, later named Croats, inhabiting the territory of Croatia were found precisely in Istria (according to the Official Acts of the Holy See from 599 and 600). The aforementioned Croats, mostly serfs, colons and slaves had for centuries been under the governance of the Roman, Germanic, Austro-Hungarian, later Italian, German and Hungarian mas-

ters. The same applies to the remaining parts of the Croatian and Slovenian Adriatic coast. However, the ethnic consciousness was firmly preserved owing to the Saint Cyril and Methodius's disciples, the Old Slavic/Old Croatian religious services, the Croatian Glagolitic script and the Chakavian dialect, the cultural, legal and other related Glagolitic foundations. That is how the people's, and later on during the "era of nations", the national modern consciousness developed. The Great- Italian national irredentist movement emerged in the 19th century in the united Apennine Savoy Empire; it particularly reached for the east Croatian and Slovenian Adriatic coast. The Irredenta dovetailed with the fascist movement in the 20th century twenties. – In 1915 the Entente convinced Italy into joining World War I against its hitherto allies, Vienna and Berlin, promising Italy the parts of the east Adriatic coast. However, Rome did not demand the city of Rijeka. In 1918 the coast became part of the State of Croats and Slovenes (it had the seat in Zagreb), which was formed in the part of the disintegrated Austria-Hungary; however, the Kingdom of Italy occupied the part of that coast. By the Treaties with the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (it had the seat in Belgrade), the Kingdom of Italy obtained the parts of the Croatian and Slovenian coast (including Rijeka). The constant repression took place even in the "liberal" fascist Kingdom of Italy, as well as the violent exodus of all Austrians, Czechs, Hungarians, Slovaks and around one hundred thousand Croats and Slovenes. – During World War II the antifascist war emerged alongside the coast led by the Communist Party of Croatia (branch of the Communist Party of Yugoslavia). The movement taking place in the Slovenian coastal region and the Croatian Istria during the capitulation of the Kingdom of Italy in 1943 decided on the union with their native homelands Slovenia and Croatia. – The military triumph in 1945 and the publicly expressed will of the predominantly Croatian and Slovenian population during the "cold war" between the great powers of the triumphant antifascist coalition did not suffice for the hitherto Roman regions to become part of the antifascist Yugoslavia and within it, of their native homelands – the federal republics. Only at the Paris Peace Conference in 1946-1947 the Western great powers suddenly suspended their support for the Republic of Italy and began supporting the Federative People's Republic of Yugoslavia. Perhaps that change occurred due to the revelation that Tito was not Stalin's quisling, which was confirmed in 1948 in a public dispute between Moscow and Belgrade. In the meantime, as a result of Stalinists' operations in the area, a considerable number of Italian and Croats was forced into exodus. Paris Treaties conceded the entire disputed Croatian coast to Yugoslavia, i.e. Croatia, however not the Slovenian part of the coast nor Trieste. That was confirmed in 1954 and 1975 by the Treaties between Belgrade and Rome. – The Republic of Italy still reaches for the east Adriatic coast which is unquestionably Croatian and Slovenian, however it does not reach for the undoubtedly Italian canton in Switzerland.

Keywords: Croatian part of the Adriatic coast, history, Paris Peace Conference and Treaties (1946-1947)